

स्वामी श्रद्धानंदांचा खून

यावरील

पोवाडा _____ : १५ :

काशि आली झोंप तुम्हांला कळेना मला । हाय ! हिरा भंगला नाही,
मोल तेजाला । देहाचा बळी देऊन घ्यावं सूडाला । मरणाला भ्यालं
तर जाल नर्क भोगायला ॥ ६४० ॥

चौक १ ला

पंजाब-देश सधन । जालंदर जिल्हा छान ॥ त्यांत एक गांव तलवण ।
ल्यामाजि झालं जनन ॥ अठराशें छप्पन सालीं । स्वारी जन्मली । पुण्याई
आली. फळाला झाला मोठा आनंद । ज्यानं पुढं घेतला धर्माचा छंद ।
हिंदुचा तोडला सारा भयबंध ॥ (चाल) ॥ बाळ बारा दिवसांचं
झालं । मुंशिराम नांव ठेवलं ॥ जशी कळा वाढे चंद्रास । मुंशिराम तसा
दिसादीस ॥ (चाल) ॥ धिप्पाड जसा काय दिसतो डोंगरी कडा ॥
तो उग्र जसा काय रायगडचा 'खूबलडा' ॥ गंभीर जसा काय
गुरुसागर चोखडा ॥ तो टणक जसा काय दिसतो वालुचा खडा ॥
ज्याला पाहला लोक प्रीतिनं राहतो खडा ॥ तो शब्द जसा काय
झडझडतो चौघडा ॥ तो शूर जसा काय मानाजी फांकडा ॥ शत्रुला सदा
वांकडा । सरकारला सदा रोकडा । पर आपल्या लोकांशीं कधीं नाहीं
हो तिडा ॥ सरकारला मोठी पिडा । राखायला धर्म उचलला ज्यानं हो

विडा ॥ धारातीर्थी लढतां लढतांना टाकिलं धडा ॥ त्याचं वर्णन काय
करणार मी हो बापडा ॥ हळु हळु वर्सांमागुन वर्स संपलीं ॥ वकिलीची
परिक्षा दिली । जाळंदरला त्यानं मग सुरू केली वकिली ॥ धनदौलत हो
वाढली । हळु हळु चैन वाढली । देवधर्म नुरला अंतरां । अशी स्वारी
होती संसारामधिं रंगली ॥ पण वेळ आली हो बरी । दयानंद स्वामी
प्रसिद्ध भूमंडळीं ॥ दृढभक्तिभावानं तोषविला श्रीहरी ॥ मुंशिराम गेल
भेटायला बरेलीपुरीं ॥ तें दिव्य तेज पाहून विरला अंतरां ॥ त्यानं डोक
ठेवलं दयानंद-चरणावरी ॥ गुरुशिष्य जोडी हो बरी । विवेकानंद आणि
रामकृष्ण, अर्जुन आणि श्रीकृष्ण, रामदास आणि शिवराणा, या जोड्या
योग्य संगतिला असति खरोखरी ॥ मग बोलला त्यांना लौकरी ।
“महाराज ! पापी मी फार । उद्धार करा लौकर ॥ केळं पाप माग मी
फार । आज वेळ आली सुंदर ॥ दयानंद स्वामींनीं केली कृपा त्यावरी ॥
झाला शिष्य आर्यसमाजी दीक्षा वरी ॥ हरिद्वारीं कांगडी केली पसंत
लौकरी ॥ एकोणीसशें दोन सालीं गुरुकुल स्थापन करी ॥ मग पंधरा
वर्ष खर्चलीं त्यानं गुरुकुलीं । किती शाखा काढल्या गणतीही नाहीं हो
पुरी ॥ (चाल पहिली) ॥ ईश्वरी असे अवतार ! थोडे होणार । करिती
संहार । दुष्टांचा, धर्मकार्य करण्याला । जो शूर झाला नरवीर त्याचा
भूवर । होइ बोलवाला ॥ १ ॥

● ●

चौक २ रा

एक गांव होतं छानदार । पांच हजार । होतं घरदार । त्यांत
बडे होते हिंदु सरदार । नव्हति पर राहिली त्यांची तलवार । भ्याडपण
शिरलं अंगामधिं फार ॥ तत एक मुसलमान खान । बंगला बांधून । राहिला
ताठ्यानं । होता आडदांड, भीत घरदार । केवढाले दंड मोठे पिळदार ।
ज्याचं गांवाला होतं भय फार ! ॥ एक गोष्ट सांगतो तुम्हांला ।

भरंवसा मला । माझ्या यत्नाला । येईल यश, दादा ! मग फार ! घाला
मज भीक जातो दारोदार । सांगतांना कंठ झाला बेजार ॥ चाल ॥ एक
पोरगी वीस वर्षांची एक म्हातारी ॥ दोन माणसं होतीं गांवांत तंवा
राहिलीं ॥ पोरगीचं नांव त्या कमळा ऐका सत्वरीं । ती कमळा होती
सुंदर देखणी बरी ॥ ती बाईल एका हिंदूची होती सुंदरी । तो राहिला
नाहीं बघण्याला आपली अस्तुरी ॥ दैवानं हाणली हो त्याच्या मानेवर
सुरी ॥ हा देह टाकून गेला देवाच्या घरीं । मग दुःख झालं लई तिला । हातानं
पुसलं कुंकवाला । दगडानं फोडलं बांगडिला । तिनं दूर केलं विषयाला ।
चित्तांत बंदी मदनाला । सुखवेळ वाळून गेला । प्रेमाचा झरा आटला ।
देहाला वणवा लागला । नियमांचा पाहरा चित्ताला । असा तिनं बंदो-
वस्त केला । गोपालकृष्ण भजनांत काळ चालला ॥ म्होरं काय घडलं
दादानो ! सागतो तुम्हांला ॥ जरा जागं करावं कानाला । सोडावं आतां
झोपेला । नाहींतर बडगा बघा आला । अन् पाठीचा कणा मोडला ! ।
एकावं आतां गोष्टीला । एके दिवशीं कमळा जात होती एका देवाला ॥
जातांना दिसली खानाला । पापाचा आला उमाळा । ‘कंवा पळविन
या वेटिला ! । असं झालंय अला मला ’ । असं बोलून गेला धरण्याला ।
पर लागली नाहीं हाताला । मग गेला आपल्या जागेला । पर झोप
येईना त्याला । काय कमळे ! ठाऊक तुला ? । प्रसंग आला जीवाला ।
काय होईल बाई ! उद्यांला । काय ठाव बोल ग तुला । कसं सांगू मी
आता तुला । सांगायला लाज पर मला । दादांनो, सांगतो तुम्हांला ।
सांगावं काय बाईला ? । काय ऐकवतंय तुम्हांला ! । एकाजी ! प्रकार
काय झाला । चौकाचा आकार झाला । सुरू करीन पुढच्या चौकाला ॥
मग देईन साज्या खबरेला । दादांनो ! चित्त लावून ऐका बोलाला ॥
॥ चाल ॥ असा काळ आला घडोघडी । करा तांतडी । तोडा ही वेडी ।
नाहितर नर्कवास भोगाल । करा करा विचार घोर हा काळ । होईल वाली
तुमचा गोपाळ ॥ २ ॥

चौक ३ रा

दुसरे दिवशीं भल्या पहाटेला। एका थेरडीला। नेलं बंगल्याला। खान मग बोलला काय तिजला। “ थेरडे ग! पैसा देईन तुजला। कामाची ग काळजी एक मजला ॥ ती वेटी-ठाव ग तुला। आण रस्त्याला। आज सांजेला। दीस बुडण्याच्या ग टाईमाला। हेंच बघ काम माझ तुजला। आणीन तिला बंगल्याला ” ॥ पैशाचा मोह लागला। लाज नाही तिला। ‘ होय ’ मग बोला। बोलून आली आपल्या जागेला। जातीची काळजी नाही तिला। गेली साठीला। बुद्धिनाश झाला ॥ चाल ॥ मग सांचं थेरडे कमळेच्या गेली घरट्याला ॥ आणि बोलली काय हो तिला। ‘ चला बाई! जाऊं देवाला ’। मग कमळा बोलली हो तिला। “ आजीबाई! सकाळिं देवाला। गेलें होतें आतां कशाला? ”। पर थेरडी बोलली कमळेला। ‘ अग। येकादसतीथिला। जावं सांचं बाई देवाला। अशी रीत सांगतें मी तुला। म्हातारीच्या ऐक बोलाला ”। मग कमळा चालली देवाला। हातांत घेतलं फुलाला। चंदनी गंध पुजेला। उदबत्ती ओवाळायला। अशी कमळा आली रस्त्याला। मोटारचा आवाज जाहला। आलि मोटार त्या जागेला। जोरानं धरलं कमळेला। मोटारीत घातलं हो तिला। आली घेरी तंवा बाइला। परक्याचा स्पर्श जाहला। पास गाडी गेली बंगल्याला!। अशी गोष्ट सांगतांना आलं पाणी डोळ्याला। रडताय कां? ऐका गोष्टीला। आधिं ऐका साऱ्या गोष्टीला। मग लाव फडकं डोळ्याला। जें फूल देवपुजेला। तें आतां खानपुजेला। विपरीत काळ हो आला। गांवांत झाला बोलवाला। असं असं नेलं बाईला बोलवलं एका सभेला। चार हजार हिंदु तो आला। येक येक बोलाय लागला। जोरानं हात हापटला। अन् बोलाया लागला लोकाला। “ काळीमा आज लागला। एक बाई नेलि बंगल्याला। हें रुचलं नाहि हिंदुला ”। असा ठराव त्यांनीं मग केला। अन् पाठविला तोच दिल्लीला

घरोघर सारा लोक गेला!!। कसा झाला म्याड हो काहीं कळना मला ॥ कां नाहीं लावली आग बंगल्याला। एक घर नाहिं पुढं आला। कीं जो बंगल्यांत बघा गेला। ज्यानं त्याच्या धरलं नरड्याला। अन् धाडलं घोर नर्काला!। काय जपताय लड जीवाला। अर मान गेल्यावर कवडी मोल जीवाला ॥ (चाल) ॥ किती जपलं जरी जीवाला। मृत्यु हा आला। चुकेना कोणाला। मोठमोठे गेले सारे नरवीर। हिंदुनो! धरा चित्तामधिं धीर। धर्माच्या कामी जाउं धा शीर ॥ ३ ॥

चौक ४ था

आज तीनशें वर्षापूर्वीचे। दिवस भाग्याचे। गेले राज्याचे। गंजून् गेली पार तलवार!। दीन हीन झाले सारे सरदार!। ओसाड झाले सारं घरदार! ॥ भर दिवसा बायका पळविती। इज्जती घेती। आहे काय छाती। कोणाची सोडविण्याला त्रास। मुसलमान झाला भारी दुबळ्यास। मरणाची भीति पडली जीवास ॥ काय लाज गेली रे तुमची। आयाबहिणीची। राखा लाज घरची। नाहींतर आला व्यर्थ जन्माला। अपकीर्ति झाली भूवर। मरण लौकर। आलं तर वरं। वाटलं जीवाला ॥ मिळेना अन्न खाण्याला। पाणी पिण्याला। झालें मरणाला। योग्य व्यसनांनीं घेरलं आम्हांला। हलाखीची नोकरी पत्करली। आली ताबेदारी। गेली बाणेदारी। सोडलं लाजेला ॥ अफु चिरूट सिगारेट विडी। नित्य हा ओढी। गेला देशोधडी। सोडलं घरदार। दारुमधिं सदा झाला हा तर्र!। व्यसनांनीं केला याचा संहार ॥ चाल ॥ जशि कोल्हीं कुत्रीं कुरतडुनि मुडदे फाडती ॥ तसे मुसलमान क्रिश्चन लच्के तोडती ॥ हिंदुंच्या अंगांतुन रक्तधारा वाहती ॥ पर मुडद्यासारखं बघा थंडगार राहती। हाणा लाथा बुक्या,

तरी निमुटपणें सोसती ॥ अशी फिरली देवाची गती । त्यांना पडत
 पूर्व विस्मृती । वडिलांच्या नांवाला माती । त्यांनीं लावली नाहीं प
 खंती । जरी जोडे मारले तरी गप्प कसे राहती ॥ असे झाले लोच
 नाहीं त्याला परिमिती ॥ अशी झाली आमची अवनती ॥ चाल
 असा दीन हिंदु पाहिला । मुंशिराम फार गहिंवरला ॥ मग त्या
 निश्चय झाला । राखीन आपल्या धर्माला ॥ जोर अंगीं वीराचा आला
 भीतीचा नाश हो झाला ॥ संसार त्यानें सोडला । सर्वस्व वि
 गुरुकुला । सत्याग्रह दिलीला झाला । तेव्हां गेला तिथं मदतीला
 सभा नको होती सरकारला । म्हणून ठेवलं होतं गुरख्याला । गोळ्यांच
 वार मग केला । पर श्रद्धानंद पुढें झाला । आणि बोलला का
 गुरख्याला । मारा गोळ्या आतां छातीला । नाहीं चिंता देहाची मला
 छातीचा कोट पुढं केला । गुरख्यानं त्याला पाहिला । सरकारला धा
 चाटला । सारा हुकूम रद्द मग केला । धन्य धन्य झाला त्रिभुवनीं त्या
 बोलवाला ॥ चाल ॥ सौख्याचा करून संन्यास । वेई संन्यास
 झाला उदास । देहावर ठेवलं तुळशीचं पान । केली भगवी छा
 त्यानं परिधान । पुण्याला त्याच्या नाहीं परिमाण ॥ ४ ॥

चौक ५ वा

धेड म्हार मांग चांभार । सात कोटी दूर । लोटुनी पार । संव
 होई कसे सत्वर ? । जो देव घडवी तुम्हांला । तोच बघा त्याला ।
 मग बोला । केला कुणीं हाय ! असा दुस्तर ॥ नाहीं उच्च नी
 वर्णाला । देवाघरीं थारा । हाय ! मग बोला । घेता का आपणाव
 पापाला । आला तुमचा राग देवाला ॥ चाल ॥ हा उच्च-नीच
 भाव । झुजायला देई हो वाव ॥ दोघांच्या भांडणीं खास । लाभ अ
 मजा तिसऱ्यास ॥ चाल ॥ मुसलमान आणि क्रिस्ताव फांस टाकती
 दीनदुबळे त्यांच्या फासांत किती अडकती ॥ धर्मांतर करुनी

मजा मारती ॥ साठ कोटि हिंदुची होती मांगं गणती ॥ पण
 आज सारे बावीस कोट दिसती ॥ असं होइल तर काय हिंदु-
 धर्माची गती ॥ डोळे उघडून आता तर बघा असली ही स्थिति ।
 कशी होईल ही उन्नति । हा टाका भेद काढून ऐका विनंति ।
 जे असती लोक दुर्मती । ते भेदभाव मानती । थोरांची असली
 ना कृती ॥ चाल ॥ कां दोष चंद्रकिरणांला । जो शि
 म्हारपोराला । सूर्यानं भेद कधीं केला । हा म्हार मांग हा झाला ॥ हा
 ब्राह्मण आणि हा धेड, असा पृथ्वीनं भेद कधीं केला ? ॥ देव सदा
 सर्वांच्या हृदयामधिं रंगला ॥ कां विटाळ कधीं अग्रीला ? । “ विद्या-
 विनय-संपन्न-ब्राह्मण-गो-हस्तीला ॥ शुन-श्रपाकिं पंडित समदर्शी
 जाहला ” ॥ असं सांगे कृष्ण समरांगणिं त्या जिष्णुला ॥ तो गीता ग्रंथ
 आज पूज्य आम्हीं मानिला ॥ पर सांगितलेला धडा नाहीं गिरविला ! ॥
 स्वार्थाचा भाव राहिला । कधीं जाऊन विचारपूस केली आहे कां
 मांगाला ॥ “ काय सुखदुःख होत रे तुला ? । काय अन्न पोणी
 खायला । काय औषध मिळतंय तुला ? । काय खोपट धड राहण्याला ।
 काय शहाणपण दिलं रे तुला ” । काय बोध धर्माचा केला । काय
 देशाधर्माचं संकट कळलं त्याला ? ॥ काय गोड शब्द बोलला । सदा
 निंदा, शिष्यांचा मारा त्यांच्यावर झाला ॥ चाल ॥ चला सोडून सारी
 त्याज । उठा झणि आज । सोडून नीज । नाहींतर होई सारा संहार ।
 पेटून जाइल सारं घरदार । जपण्याला झालं पाहिजे तय्यार ॥ ५ ॥

चौक ६ वा

रणदुंदुभि हा गर्जला । स्वतः पुढं झाला । दौऱ्यावर गेला । केलं
 त्यानं जागं साऱ्या लोकाला । सरकारला भयंकर झाला । मुसलमान
 सारा । घाबरून गेला ॥ सुरू केली शुद्धिचळवळ । वाटवाया वळ ।
 यथनांचा काळ । झाला मग देश हिंदुनी सारा । उपदेश करित लोकाला ॥

परधर्मी हिंदु जो गेला । फिरून हो त्याला । हिंदु बनविला । झा
हा काळ साऱ्या यवनाला । मरणाची भीति नाही त्याला । धन्य ज
झाला । साहेब भ्याला ॥ चाल ॥ **मलकाना** रजपुत झाले मुसलमा
अती ॥ त्यांना शुद्ध करण्याला 'शुद्धिसभा' स्थापिती ॥ मुसलमा
झाले जरी होती हिंदूची रीती ॥ मग श्रद्धानंद स्वामी त्या स्थ
जाती ॥ हिंदूंचा करुनि संस्कार धर्म फिरविती ॥ म्लेच्छांच्या पाया
आग मस्तका जाती । मलबारला मोपले मग नंगा नाच घालती
॥ चाल ॥ मुल्तान सहारनपूर । गुलबर्गा आणि अजमीर ॥ मुं
दिल्ली विजापूर । आणि किती घालवी भर ॥ कलकत्ता कोहाट मलबार
सोलापूर आणि नागपूर ॥ चाल ॥ गांवातून असल्या यवनांचा दं
मग झाला ॥ किती लोक गेले तुरुंगाला । किती लोक मुकले प्राणाला
पर जागा सारा देश झाला । दंग्यानं दंगा उभा केला । जसं झा
तोडावं बुडव्याला । मग लागली फांदी जोराला । तसा तंटा वाढत
गेला । धमकीचीं पत्रं स्वामीला । दररोज येती दिल्लीला । पर बोळ
आपल्या लोकाला । "देहाची परवा कधि राहिली नाही स्वामीला
कधि सोडू नका यत्नाला । होते हिंदु साठ कोटिला । पर आले आ
बावीसाला । पुन्हां वाढवा आपल्या संख्येला । आणि पसरा आपल
धर्माला । नका बसवू त्यांच्या पीराला । ताबूत शत्रू हिंदूला । अहो भ
रामचंद्राला । नका देऊं एक पै त्याला । नाहीतर आपला घात झाला"
असा बोध हिंदूंना केला । एकोणीशें तेवीसांत मलबार प्रांती गेला
प्रकार सारा पाहिला । वाटवलं ज्या ज्या लोकांना । पुन्हां केलं हि
सर्वाला । असा सारा देश हिंडला । मग फिरून दिल्लीला गेला । झा
शीण फार देहाला । तंवा घेरलं रोगानं त्याला ॥ चाल ॥ किती दे
औषधं त्याला । सर्वांना प्यारा । जीव तो झाला । रोग जरा त्यांचा म
पडला । पडला पर दैवयोग फिरला । ऐका प्रकार जो जो घडला ॥ ६

चौक ७ वा

“डॉक्टर लोक चाहे कुलु कहे । पर आत्माका यही शब्द सुनाई
देता है । अब शरीर काम का रहा नहीं अच्छा है । इस समय जाने के
लिये हि तय्यार मैं हूँ ” ॥ असं बोलती लोकाला । जणुं काय
त्यांना । मृत्यु दिसला । घराकडं एक यवन आला । बोलला काय ऐका
अवदुल्ला ॥ “तकलीफ अल्प देता हूं । धर्म इस्लाम । मेरा पर राम ।
भजनको दिया कमलमुख है । धर्मकी चर्चा प्यारी है । आपका दर्शन
का लाभ बहु है ॥ घसा माझा कोरडा झाला । पाणी पिण्याला ।
बावं हो मला ” ॥ ऐकून स्वामी धर्मसिहाला । “जा ! पाणी दे जा रे
त्याला । बोलले, आंत गेला । पाणी आणण्याला ॥ पाणी पिऊन
झाल्यावर गेला । लोटा ठेवण्याला । तोंच वार झाला । नीचानं
घरलं पिस्तुलाला । एक गोळी भिडली काळांजाला । दुसरीचा त्यानं बार
भरला ॥ तीन गोळ्या लागल्या स्वामीला । धर्मसिंह आला । तोहि
चीत केला । **धर्मपाल** आला त्याच समयाला । जीवाची आशा सोडून
त्याला पकडून । पाडलं धरणीला ॥ नगरांत झाला बोलबाला । वर्दी
पोळिसला । सुप्रिटेट आला । बांधून नेलं त्याला तुरुंगाला । फाशीची
शिक्षा रशीदाला झाली, पर गेळा ! लाल हो गेळा ! ॥ चाल ॥ छातिनं
एक रक्ताचा लोट चालला ॥ रक्तानं लाल रंग दिला साऱ्या देशाला ॥
शोकाच्या समुद्रांत सारा देश हो बुडला ॥ वेधडक घरीं शिरून मारलं
स्वामीला ॥ असला हाच एक प्रसंग पहिला हो आला ॥ पृथुराज तानाजी
बाजी आणि संभाजी देत प्राणाला ॥ दयानंद, लेखराम रामचंद्र यादीला ॥
श्रद्धानंद आले कामाला । आणि किती आले कामाला नाहिं गणतीला ॥
किती वळी जाणार काहीं कळेना मला ॥ चला, उठा, टाका झोपेला ।
आग लागली हो देशाला । या जीव वळी धर्माया ॥ चाल ॥ **जय स्वामी**
श्रद्धानंद । लागला छंद । गातों मी मंद । वंदना सारा लोक जमला ।
तय्यार तुमच्या गौरवाला । शाहीर 'पांडुरंग' आला ॥ ७ ॥

